

EL SACRIFICI A LA RAÓ

DOLORS OLLER

DEPARTAMENT DE FILOLOGIA HISPÀNICA. COL·LEGI UNIVERSITARI DE GIRONA U.A.B.

A l'hora d'escriure sobre Pla, sense intenció metodològica ni de fer-ne una anàlisi exhaustiva, la primera dificultat és vèncer aquesta notable sensació d'aclapament que produeixen els seus trenta-cinc volums. A l'hora del comentari, pensat només sobre algun aspecte concret, aquestes pàgines et cauen a sobre com un gran bloc de marbre. Compacte, afinat, tens, admirable. Un bloc de marbre on s'hi transparenta, ben premsat, tot: les descripcions de paisatge, les observacions sociològiques, les digressions personals, el retrat de personatges, la crònica i la valoració dels fets. Tot un univers apareix davant nostre a través d'aquests milers de pàgines d'escriptura cenyida a una voluntat realista i terrenal, humana. Acollint-se a la puresa del gènere que practica, Pla fa la crònica monumental del país i d'ell mateix al llarg de tota una vida. Crònica quotidiana, construïda sobre la base d'un estil planer i a l'abast de tothom –com si fossin cartes a la família–, que diu ell mateix. Un estil que li permet de tocar totes les tecles seguint, però, una formalització rígida, i jo diria que prèviament fixada per l'autor, a fi d'acomplir uns objectius al servei dels quals ell s'ha lliurat inexorablement.

¿Quins són aquests objectius? ¿Quines les raons de la seva insistència a deixar clar que ell és un escriptor que explica el que veu, sense imaginació ni voluntat de transcendència, que no vol fer literatura? ¿Què vol fer Pla? En principi sembla que conservar la memòria de la realitat viscuda. És a dir, una de les funcions de la literatura. Però Pla té prejudicis sobre aquest punt. Prejudicis absolutament respectables i perfectament comprensibles. Fruit, segurament, de la seva formació, i també de les circumstàncies sociològiques del seu país. Pla sent una estranya –per explícita i remarcada– aversió a la literatura fonamentada en la imaginació i en l'actitud lírica davant del món, per dir-ho d'alguna manera.

Amb tot, i de tant en tant, ens trobem amb la sorpresa: de sobte, i destacant-se del grup compacte, unes pàgines tenyides d'inspiració severa però sublim, plena de gràcia. Aquestes pàgines són realment esplèndides i, segons el meu criteri, són les que converteixen Pla en un escriptor poderós. I són esplèndides no solament per l'exactitud, l'agudeses o la intel·ligència que revelen sinó que, i fonamentalment, per la passió lírica que les anima, per la flexió íntima –tot i que elegant i continguda– que les motiven i, finalment, per la gran quantitat de sentiment en llibertat que comporten, i per la qualitat d'aquest sentiment.

Trencant una mica la línia argumental de la meua exposició voldria fer ara un parèntesi exemplificador d'aquest aspecte concret que acabo de remarcar, i convidar el lec-

tor que llegís tres breus fragments trets, una mica a l'atzar, de les obres completes de Josep Pla. Dos d'aquests fragments pertanyen al conjunt titulat «Sensacions d'Itàlia», que es troba dins el volum *Les escales de Llevant*, i són, concretament, el capítol dedicats a Pisa i a Ravenna. El tercer fragment és de *Notes per a Sílvia*, pàgs. 171-172.

Pla parla de Pisa emprant un dels seus recursos literaris predilectes: la fallàcia patètica. Pisa està malenconiosament resignada d'haver perdut el mar. El mar ha abandonat Pisa i «a Pisa, hi ha quedat una recança. Els matins de cel clar, quan entra la marinada i tot s'infla una mica de galtes, Pisa sembla retornar-se i una mica de carmí li puja al front ivorenc i pàl·lid». Després, passa a parlar-nos de la Pisa monumental, la que ha tornat en marbre etern la seva personalitat i la seva bellesa. Finalment arriben al cementiri: «A una dotzena de passes, el cementiri us reposa d'aquestes follies de la raó humana» i aquí, un Pla ple de la presència de Pisa accepta, com i amb ella, la fugacitat de les coses. I sent, com ella, l'orgull de qui ha fet una obra excelsa i pot afrontar amb calma resignada l'acaparadora presència de la mort. «En lloc del món potser la idea de la ineluctabilitat de la mort no es presenta d'una manera tan natural. Us sentiu davant de la mort com l'ase de Sterne davant del seu amo:

–No em pegueu... –semblaven dir els ulls de l'ase al seu amo–. Però, si em voleu pegar, pegueu-me.

A cada angle del quadrat de terra hi ha un xiprer vell. Amb el vent les branques més altes es mouen amb un aire d'indiferència una mica baliga-balaga...»

Pisa, tal i com la presenta Pla, és l'arquetipus fet marbre. La grandesa d'un destí acceptat en la confiança de que la bellesa assolida és eterna. El fragment revela una emoció viva i formalment aconseguida gràcies a una inspiració autèntica: l'emoció davant de la vigència eterna de l'obra d'art, per damunt de les circumstàncies que la motiven.

Pel que fa a Ravenna, Pla comença així: «Ravenna: Pisa de l'Adriàtic, taciturna i solitària, llunyana i desencallada, provinciana. Com a Pisa, la ciutat porta marcada a la cara la nostàlgia de la mar, la proximitat i alhora la llunyania perduda de l'aigua.» El paral·lelisme és evident. Però aquí, el fil emotiu és un altre. L'emoció de Pla davant Ravenna ve matisada per dos fets. Un, la presència de Dant, de les seves despulles reposant en un sepulcre discret, en un racó d'un carrer. «Deia que han fet bé de deixar-lo aquí: tota la ciutat li fa de tomba i el volta del color més dantesco que hi ha: el color de la taciturnitat.» L'altre fet és l'existència dels mosaics bizantins: «És un especta-

cle de gran luxe, d'un luxe com ja no se'n pot tenir idea, la paradoxa de l'espiritualitat sorgint, potser per fatiga, d'una època de barbàrie i de duresa o, potser, un esllanguiment de joventut intensa.» Aquests dos fets fan que Pla vegi Ravenna sota l'al·lucinació obsessiva i fixa. L'espiritualitat i l'esllanguiment de joventut intensa fixades per sempre dins la flama que crema a la tomba del poeta: «Aquesta flama roja té una fixesa obsessionant.»

L'emoció que sorgeix de la descripció de Ravenna és l'emoció patètica, la imatge de l'hora misteriosa –tal volta infinita– que hi ha entre la Vida i la Mort. És, evidentment, l'emoció d'un lirisme absolutament metafísic.

Finalment voldria destacar un fragment, que pertany al volum *Notes per a Silvia*, del qual me n'ha quedat una impressió vivíssima i reconfortant. És la descripció física d'un «xicot àrab adolescent (setze anys?)».

De seguida veiem que no té res a veure amb els altres retrats de Pla. Sí, la mateixa precisió, la mateixa pertinència en la tria dels detalls fonamentals, la mateixa agudesa en la interpretació dels trets externs. Bé, la descripció és esplèndida, però jo diria que ho és perquè hi flota un alè personal, una passió que l'escriptor ens tramet com a tal emoció, més que no pas com una experiència personalment viscuda. Aquesta característica és, en definitiva, una de les bases més importants de l'estètica literària i també, com ja va dir Joyce, de la lírica, deixant de banda, evidentment, l'aspecte rítmic o d'estructura mesurada.

Aquest instant d'emoció es produeix per la contemplació de la bellesa en un cos adolescent: «Tot el cos ple de joventut i de força, potser ja naturalment viciós, les faccions reposades, deliberades, intel·ligents... quina criatura més elementalment bella!» Tot el fragment és un sospir de desig i admiració, que va acompanyat d'una elegíaca reflexió sobre les ocasions perdudes, els plaers sensuais i les seves grandeses. D'una emoció lírica absolutament sensorial, eròtica.

Bé, l'emoció eròtica, l'emoció patètica del luxe barrejat entre la vida efímera i la mort, l'emoció estètica davant l'eternitat de l'art ¿no són les eternes constants de la literatura més idealista, més romàntica, més lírica?

I, en arribar aquí, torno a agafar el fil de la meua reflexió: ¿Per què Pla no ha prodigat més aquest tipus d'escriptura tenyida de força lírica i imaginativa en la qual aconsegueix nivells tan alts de qualitat literària? ¿Per què ha cultivat tant la imatge descriptor objectiu, quotidià, realista? ¿Per què la seva abundantíssima producció seguint la mateixa corda literària? ¿Per què amaga tant, i tan conscientment la seva capacitat lírica?

No cal dir que aquestes preguntes no volen obtenir cap resposta concloent. I molt menys indicar dubtes o objeccions de cap mena a l'obra de Josep Pla. Perquè tots els que l'hem llegida sabem que Pla no és només un gran prosista sinó també un escriptor de tremp i de reflexió. Un escriptor que ha convertit el país en un monument literari perdurable. Catalunya perviurà en els seus trenta-cinc volums per sempre més. I això té un valor extraordinari, testimonial. I de servei. És on volia arribar. Però segueixo, i deixo plantejades les preguntes.

En el número sis de la «Revista de Catalunya» (novembre, 1924), hi trobem un article de Josep Pla titulat *De com el Renaixement s'esquitllà a Itàlia*. (Aquest mateix article, sense canvis importants, apareix també al volum *Les escales de Llevant*, amb el títol «La nostra porta d'Itàlia») El pretext de l'article és una reflexió sobre les possibles causes per les quals el gran moviment literari dels trobadors va desaparèixer i extingir sense donar pas a una gran literatura de renaixement. Pla, a través de les idees

que, sobre la qüestió, exposa Emili Gebhart en el seu llibre *Les origines de la Renaissance en Italie*, ens fa una interpretació d'aquest fet. Però no és aquest pretext, ni la interpretació d'aquest fenomen històrico-cultural (segurament matitzable i fins i tot, potser, poc exacte des dels ulls rigorosos dels especialistes en aquestes èpoques) el que ara m'interessa de destacar, d'aquest article. El que a mi m'interessa és el tema de l'article, no el pretext.

I el tema és la defensa de la prosa. Crec que és un article militant destinat a demostrar la necessitat absoluta de cultivar la prosa: «Una llengua ha de donar, al costat d'una producció de llibres de prosa abundants, una proporció –i per tant més reduïda ja que la poesia és la manifestació més estilitzada i completa del pensament– producció poètica. A Catalunya passa el contrari: *s'interpreta subjectivament* més que no es *descriu objectivament*» (jo subratllolo). Com podem veure, l'oposició s'estableix més entre la literatura subjectiva i l'objectiva que no pas entre el vers i la prosa, pròpiament dit. Ja que, com és sabut, hi ha poesia objectiva i descriptiva, igual com hi ha prosa subjectiva. El cas és, però, que Pla relaciona la poesia amb la subjectivitat i la prosa amb la objectivitat. Bé, aquest punt de vista, des de l'òptica de la teoria literària, és evident que no es pot sostenir. Però Pla, que no té cap obligació ni cap necessitat de ser un teòric, fa la confusió i hom pot entendre perfectament el què vol dir. Sobretot si pensem amb la gran quantitat de poesia produïda només amb «l'impuls del cor», com si la poesia fos una necessitat biològica. Ara, ja tothom sap que la poesia és artífici i que el cor hi intervé només com a generador d'una guspira la qual, retardada, en trobar una formalització literària es transformarà en poema, en un objecte autònom i independent del seu autor. Naturalment, la bona poesia sempre ha estat composta així, igual que la bona novel·la o la bona prosa; però també és veritat que a aquells per als quals l'escriure és només l'expressió d'un jo difús i sentimentalment pedant els és més fàcil escriure poemes que novel·les. D'aquí que hi hagi tanta poesia que no val la pena de llegir. D'abans i també d'ara. Avui, però, el problema és una mica diferent. Com que el cor no està de moda, el procediment és un altre: avui es produeix una gran quantitat de poesia amb pretensió formal i investigadora que amaga una gran ineptitud per a la formalització i un gran buit de cultura i d'idees. Però també segueix sent més fàcil escriure poemes que fer un assaig. Per això deia al començament d'aquest paràgraf, que quan Pla parla de poesia i de prosa en realitat està parlant de literatura «subjectiva» i «objectiva». Creient i afirmant, això sí, que la que interessa i s'ha de fer és la objectiva, la que, segons ell, serveix per a la descripció i és útil per al coneixement de la realitat.

El 1954, Pla segueix pensant el mateix. En el capítol esmentat del seu volum XIII, *Les escales de Llevant*, dóna per bones les reflexions fetes l'any 1924 i hi afegeix: «En el nostre país, la situació és contrària: llevat de casos molt rars, *s'hi canta més que no s'hi descriu*. Arriba a semblar mentida que en un país tan prosaic, tan árid, tan terra a terra, s'hi segregui tanta poesia. (...) Valéry, el 1924, digué a Barcelona: «iCultiveu la prosa! iCultiveu sistemàticament la prosa!...» *Aquestes paraules*, que Soidevila reforça amb innombrables i sòlids arguments, *no s'han esborrat mai més del meu esperit*».

Les raons que Pla addueix per a defensar el cultiu sistemàtic de la prosa, de la literatura objectiva, les trobem una mica més endavant (pàg. 69) quan Pla interpreta les causes de l'extinció de la poesia trobadoresca: «Aviat, però, *la manca d'una disciplina bàsica i objectiva* desplaça

el moviment literari a un terreny de foscor subjectiva, el·líptica i afectada, sense cap contacte amb la llengua corrent, amb els sentiments mitjans. No es cultiva la prosa i l'aire poètic es va viciant i enrarint.»

Evidentment, la postura és militant, voluntarista i racional. Dirigida cap a l'assoliment d'un objectiu precís: la normalització i estabilització d'una literatura per assegurar-ne la projecció a través de l'espai i del temps. Aquesta és una preocupació en la qual no podem deixar de sentir-nos solidaris amb Josep Pla. Aquesta postura de Pla, a més a més, ens explica moltes coses de la seva literatura, i crec que és la resposat a totes aquelles preguntes que jo formulava al final de l'apartat anterior al precedent: ¿Per què Pla no ha prodigat més aquest tipus d'escriptura tènnyda de força lírica i imaginativa en la qual aconsegueix nivells tan alts de qualitat literària? ¿Per què ha cultivat tant la imatge de descriptor d'una realitat objectiva, quotidiana? ¿Per què la seva abundantíssima producció seguint la mateixa corda literària? ¿Per què amaga tant, i tan conscientment, la seva capacitat lírica? I la resposta de Pla és absolutament eficaç.

El que potser matitzaria és la seva absoluta confiança en un procediment determinat, el seu posar l'accent en un sol tipus de procediment sense explicar-nos mai que, fins i tot en la seva pròpia literatura, n'hi intervenen d'altres. Jo crec que el cultiu sistemàtic de la literatura objectiva no és l'únic ni l'únic eficaç per aconseguir aquell objectiu de normalitzar i projectar una literatura, objectiu al qual Pla ha dedicat la seva vida amb el romanticisme característic del *chevalier servant*. I molt menys si aquest cultiu siste-

màtic implica el rebuig, també sistemàtic, de tots aquells que representen l'Altre. En aquest cas, de tot allò que hi ha de fosc, misteriós, deliquescent a la vida i a la ficció. És a dir, la feina ha de fer-se bé, però la inspiració i la matèria pot originar-se tan en el regne d'Apol·lo com en el de Dionís. De fet, és en la col·laboració de les dues forces que es genera la perfecció com ja va demostrar Nietzsche en *El naixement de la tragèdia*. I, en definitiva, com demostra molt bé Josep Pla en tantes i tantes pàgines com les que hem comentat aquí.

Per això deiem, en començar l'article, que Pla tenia prejudicis. Pla, com ha deixat explícit ell mateix, té prejudicis contra la subjectivitat romàntica, contra tota aquella literatura que no és fruit de l'observació i descripció de la realitat. És a partir d'aquests plantejaments que ell ha projectat tota la seva obra literària. Per això podem entendre l'obra de Josep Pla com un gran sacrifici a la raó. Una raó pragmàtica i, per bé que cultural, d'estat, de fundació d'un estat. Una raó a la qual, per diferents camins, s'han sacrificat molts dels nostres millors escriptors. ¿Ha valgut la pena? ¿O, en definitiva, només quedaran, fulgurants, aquelles pàgines que han estat escrites per damunt i a part de tota raó, per passió literària, pura, genuina, inspirada?

Però, també si és així, Pla pot dormir tranquil. Dins els seus trenta-cinc (i esperem que més) volums s'hi troben moltes i moltes pàgines que, com les que acabem de comentar demostren que és un gran escriptor, capaç de traspasar tota mena de fronteres: les del temps, les de l'espai i també les del propi prejudici. Un escriptor que acredita una cultura.